

אוניברסיטת בר-אילן

לשכת רב הקמפוס

דף שבו ע

פרשת תרומה,

מספר

הפקולטה למדעי היהדות

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות

תשע"ד

ע"ש הלנה ופאול שולמן

1054

היחס בין המקדש לקרבנות מיכאל אברהם

בפרשתנו התורה מצווה לבנות את המשכן:²

וַעֲשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשִׁכְנֹתֵי בְּתוֹכְכֶם כָּל אֲשֶׁר אֲנִי מֵרָאה אוֹתְךָ אֵת תְּבֻנֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֵת תְּבֻנֹת
כָּל כְּלָיו וְכֵן תַּעֲשׂוּ: וַעֲשׂוּ אֲרֹן עֲצֵי שִׁטִּים...

כמה ממוני המצוות ראו בציווי זה מצווה לדורות לבנות מקדש (ולא רק לזמנה, לבנות משכן במדבר).
הדברים מבוססים על מימרא של רבי יהודה במסכת סנהדרין:³

וכן היה רבי יהודה אומר: שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ: להעמיד להם מלך,
ולהכרית זרעו של עמלק, ולבנות להם בית הבחירה.

הרמב"ם וממשיכיו ראו את מקורה של המצווה בפסוק שלפנינו:⁴

והמצוה העשרים היא שצונו לבנות בית עבודה. בו יהיה ההקרבה והבערת האש תמיד
ואליו יהיה ההליכה והעליה לרגל והקבוץ בכל שנה כמו שיתבאר, והוא אמרו יתעלה ועשו
לי מקדש. ולשון ספרי שלש מצות נצטוו ישראל בשעת כניסתן לארץ למנות להם מלך
ולבנות להם בית הבחירה ולהכרית זרעו של עמלק. הנה התבאר שבנין בית הבחירה
מצוה בפני עצמה. וכבר בארנו שזה הכלל הוא כולל חלקים ושהמנורה והשלחן והמזבח
וזולתם כלם הם מחלקי המקדש והכל ייקרא מקדש וכבר ייחד הציווי בכל חלק וחלק.

בתוך דבריו הרמב"ם קובע שאין למנות את בניית כלי המקדש כמצווה בפני עצמה, שכן היא כלולה במצוות
בניית המקדש עצמו. הוא מפרט זאת עוד בשורש הי"ב, שבו הוא מדגיש שאין למנות חלקי מלאכה מן
המלאכות שנצטוונו בהן (כמו שלבי ההקרבה בכל קרבן). בתחילת דבריו שם הוא קובע עוד שאין למנות את
בניית כלי המקדש כמצוות נפרדות ומוכיח זאת מן הפסוקים בפרשתנו:

השרש השנים עשר שאין ראוי למנות חלקי מלאכה מן המלאכות שבא הצווי בעשייתה כל
חלק וחלק בפני עצמו: ידוע שאנחנו פעמים נצטוונו על מעשה אחד מן המעשים ואחר כן

*1 הרב ד"ר מיכאל אברהם, המכון הגבוה לתורה אוניברסיטת בר אילן. חבר בקבוצת הלוגיקה התלמודית באוניברסיטה,
ראש בית המדרש לדוקטורנטיות מצטיינות.

² שמ' כה:ח.

³ כ, ע"ב.

⁴ ספר המצוות לרמב"ם, פרויקט השו"ת, עשה כ. ראו גם ספר החינוך מצווה צה.

יתחיל הכתוב לבאר איכות המעשה ההוא ויבאר השם שזכר ויאמר על מה הוא כולל. אם כן אין ראוי שיימנה כל צווי שבא באותו הבאור מצוה בפני עצמה. כמו אמרו ועשו לי מקדש שזה מצות עשה אחת מכלל המצות והוא שיהיה לנו בית מוכן יבאו אליו ויחוגו ובו תהיה ההקרבה ובו יהיה הקבוץ במועדים. ואחר כך בא לתאר חלקיו ואיך ייעשו. ואין ראוי שיימנה כל מה שאמר בו ועשית ועשית מצוה בפני עצמה. ועל זה הדרך בעצמו ילך הענין בקרבנות הנזכרים בויקרא. וזה כי המצוה האחת היא כלל המלאכה המתוארה בכל מין ומין ממיני הקרבנות.

הוא מפרש את פסוקי ההמשך בפרשתנו כפירוט של המצווה הכללית לבנות מקדש.⁵ הרמב"ן נחלק עליו בנקודה זו בהשגותיו לספר המצוות. במצוות עשה ל"ג הרמב"ם מונה מצווה על הכוהנים ללבוש בגדי כהונה בעת עבודתם, ואילו הרמב"ן מביא בהשגותיו שם את שיטת בה"ג שלא מונה מצווה זו, כיוון שלדבריו לבישת הבגדים היא הכשר לעבודה ולא מצווה בפני עצמה. בהמשך דבריו שם כותב הרמב"ן: וכבר נתבאר (שרש יב) שאין מונים חלקי המצות. ולכן לא נמנה אנחנו עשיית השלחן והמנורה והמזבח מצוה מפני שנצטוונו לשום לחם לפני ה' תמיד וצוה אותנו בהכשר העבודה הזאת שהיא לשום אותו בשלחן מתואר כן ושיסודר עליו בענין כן וצונו יתברך בהדלקת הנר לפניו וסדר לנו שתהיה ההדלקה הזו במנורת זהב משקלה ועניינה כן וכן, והנה הם תשמישי קדושה. ולא הוכשר בעיני הטעם שכתב בו הרב שאמר (מצווה כ) שהם חלק מחלקי המקדש. לפי שאין הכלים חלק מן הבית אבל הם שתיים מצות ואינן מעכבות זו את זו ומקריבין בבית אף על פי שאין בו כלים אלו.

לכאורה הרמב"ן חוזר כאן על דברי הרמב"ם ולפיהם לא מונים את בניית הכלים כמצוות בפני עצמן. אך עיון נוסף מגלה שכוונתו אחרת לגמרי. לדעתו, אמנם אין מונים את בניית הכלים כמצוות נפרדות, אולם לא מפני שהן נכללות במצוות בניית המקדש אלא מפני שהן נכללות במצוות העבודה עצמן. בניית השולחן היא חלק ממצוות לחם הפנים שצריך לשים אותו עליו. לשיטתו, בניית הכלים היא הכשר מצווה, כלומר הכנה של האמצעים הדרושים לקיום המצווה עצמה. לכן הוא מוסיף בסוף הקטע שלא הוכשרו בעיניו דברי הרמב"ם שרואה בכלים חלק מן הבית עצמו. לדעתו, הכלים אינם חלק מן הבית, אלא הבית והכלים הם שתי מצוות שאף אינן מעכבות זו את זו.⁶

לכאורה המחלוקת הזאת תלויה בתפיסת תפקידו של בית המקדש. הרמב"ם פותח את דבריו במצווה כ' בזו הלשון:⁷ "שצונו לבנות בית עבודה. בו יהיה ההקרבה והבערת האש תמיד", כלומר לשיטתו מטרת המקדש היא "בית עבודה". בתפיסה כזו ברור למדיי שכלי המקדש הם חלק מהבניין עצמו, שהרי כל מטרת הבניין היא השימוש בכלים. גם בתחילת הקטע משורש י"ב שהובא לעיל הנוסח דומה מאוד. אבל הרמב"ן בפירושו לפרשתנו כותב:⁸

ואמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש (שם, ו), והנה הם קדושים ראויים שיהיה בהם מקדש להשרות שכינתו ביניהם. ולכן צוה תחלה על דבר המשכן שיהיה לו בית בתוכם מקודש לשמו, ושם ידבר עם משה ויצוה את בני ישראל. והנה עקר החפץ במשכן הוא מקום מנוחת השכינה שהוא הארון, כמו שאמר (להלן כה:כב) ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת, על כן הקדים הארון והכפרת בכאן כי הוא מוקדם במעלה.

⁵ במנחת חינוך מצווה צה סק"ח דן בשאלה אם בניית כלי המקדש היא חלק ממצוות בניית הבית או חלק ממצוות העבודה עצמן. למסקנתו הוא נוטה לשיטת הרמב"ם שזהו חלק ממצוות העבודה. ברור שזוהי דעת הרמב"ן, אך הרמב"ם כנראה לא סבור כך (כמפורש בלשונו במצוות עשה כ ובשורש יב). נעיר עוד כי החינוך גם הוא כותב שבניית הכלים היא חלק מבניית הבית.

⁶ בשורש האחד-עשר מבואר שלפי הרמב"ם (וגם הרמב"ן שם מסכים לכך חלקית) יש צמדי מצווה שאינם מעכבים זה את זה ובכל זאת נמנים כמצווה אחת (כמו תכלת ולבן בציצית). ראו על כך במאמרי, "מצוות וחלקי מצוות – על מהותם הפילוסופית של מושגים בהלכה", אקדמות כא, אלול תשס"ח, עמ' 160.

⁷ ספר המצוות לרמב"ם, פרויקט השו"ת, מצווה כ.

⁸ פירוש הרמב"ן, שמות כה, ב, פרויקט השו"ת.

וסוד המשכן הוא, שיהיה הכבוד אשר שכן על הר סיני שוכן עליו בנסתר. וכמו שנאמר שם (לעיל כד:טז) וישכן כבוד ה' על הר סיני, וכתוב (דב' ה:כא) הן הראנו ה' א-להינו את כבודו ואת גדלו, כן כתוב במשכן וכבוד ה' מלא את המשכן (להלן מ:לד). והזכיר במשכן שני פעמים וכבוד ה' מלא את המשכן, כנגד "את כבודו ואת גדלו". והיה במשכן תמיד עם ישראל הכבוד שנראה להם בהר סיני...וכן אמר הכתוב (כט:מב-מג) אשר אועד לכם שמה לדבר אליך שם ונקדש בכבודי, כי שם יהיה בית מועד לדבור ונקדש בכבודי:

והמסתכל יפה בכתובים הנאמרים במתן תורה ומבין מה שכתבנו בהם (עי' להלן פסוק כא) יבין סוד המשכן ובית המקדש, ויוכל להתבונן בו...וכתיב (מל"א ח:מד-מה) והתפללו אל ה' דרך העיר אשר בחרת בה והבית אשר בניתי לשמך ושמעת השמים, ובביאור אמר כי האמנם ישב א-להים את האדם על הארץ הנה שמים ושמי השמים לא יכלכלוך (דהי"ב ו:יח). וכתוב על הארון להעלות משם את ארון הא-להים אשר נקרא שם שם ה' צבאות יושב הכרובים עליו (שמו"ב ו:ב). ובדברי הימים (א' יג:ו) להעלות משם את ארון הא-להים ה' יושב הכרובים אשר נקרא שם, כי השם יושב הכרובים:

מדברי הרמב"ן הללו עולה בבירור התפיסה שמטרת המשכן והמקדש היא השראת שכינה בקרב ישראל על הארץ, ולא כדעת הרמב"ם שהוא "בית עבודה". לפי הרמב"ם עיקרו של המקדש הוא המזבח, ואילו לפי הרמב"ן עיקרו הוא הארון (שבעצמו אינו משמש לשום עבודה או מצווה אחרת). הקרבנות הם רק אחת הפונקציות שמתבצעות במקדש ואולי גם תורמות להיותו מקום לשכינה.

אם כן, כעת כבר ברור לגמרי מדוע הרמב"ן סובר שהכלים אינם חלק מהבית. הבית מיועד להשראת שכינה, והכלים מיועדים לעבודה, ושני אלו הן מצוות שאינן מעכבות זו את זו (שהרי מקריבים קרבנות אף שאין בית)⁹, ואילו הרמב"ם רואה בכלים חלק מהבית, שכן לדעתו הבית כולו מיועד להקרבת הקרבנות.

כמובן, ניתן להמשיך ולשאול מה יסודה של מחלוקת זו עצמה; מדוע הרמב"ם רואה את המקדש כמכשיר להקרבת קרבנות ואילו הרמב"ן רואה בו אמצעי להשראת שכינה? כאן נוכל רק להעלות השערה בלי לבסס אותה: ייתכן שלפי הרמב"ם, איש ההלכה, אין משמעות לשכינה כישות מטפיזית, ובעיניו ההלכה עוסקת רק בחובות מעשיות (מצוות). ישעיהו ליבוביץ המנותח, כאשר דן בקדושת ארץ ישראל, היה נוהג להביא את לשון המשנה:¹⁰ "ומה היא קדושתה שמביאים ממנה העומר והבכורים ושתי הלחם מה שאין מביאים כן מכל הארצות". הוא ראה את קדושתה של הארץ במונחי המצוות שבהן היא מתבטאת. כך גם במקדש, הוא סובר שקדושתו היא לעניין המצוות שמתבצעות בו¹¹. אבל הרמב"ן, האמון על תורת הנסתר, רואה משמעות מטפיזית במקדש ובארץ ישראל עצמם, מעבר למצוות שמתלוות אליהן. אך זוהי השערה שדורשת בירור נפרד.

ועשו לי מקדש...וכן תעשו יהודה זולדן

⁹ בבלי זבחים קז, ע"ב ומקבילות.

¹⁰ כלים א, ו.

¹¹ זוהי כנראה הסיבה שהרמב"ם אינו מונה את מצוות ישוב ארץ ישראל במניין המצוות שלו. רבים קושרים זאת לשורש הרביעי (שלא מונים מצוות כוללות), אך עיון בשורש ההוא מראה שזוהי טעות בהבנת המושג "מצווה כוללת" אצל הרמב"ם (אוסף כאן שמצוות האמונה נמנית בעשה א, למרות שהיא כוללת יותר). לפי הצעתנו אי המנייה של ישוב ארץ ישראל קשורה דווקא לשורש העשירי (שלא מונים הכשרי מצווה), שכן ישוב הארץ הוא אמצעי לקיום המצוות התלויות בה.

¹² הרב ד"ר יהודה זולדן הוא מפקח מרכזי להוראת תלמוד ותושבע"פ בחינוך הדתי ומרצה במדרשה לנשים באוניברסיטת בר אילן.

בציווי על בניית המשכן נאמר: "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו וכן תעשו".¹³ מה פשר הכפל "ועשו לי מקדש... וכן תעשו"? רש"י הסביר:¹⁴

ככל אשר אני מראה אותך – כאן את תבנית המשכן. המקרא הזה מחובר למקרא שלמעלה הימנו: "ועשו לי מקדש... ככל אשר אני מראה אותך". וכן תעשו – לדורות. אם יאבד אחד מן הכלים, או כשתעשו לי כלי בית עולמים כגון שולחנות ומנורות וכיורות ומכונות שעשה שלמה, כתבנית אלו תעשו אותם. לדברי רש"י, בפסוק שתי הוראות: יש לבנות את המשכן וכליו על פי צו ה' והוראה נוספת לעתיד, לדורות. כשיבנה המקדש במקומו הקבוע, יש לבנות את כליו באותה המתכונת של כלי המשכן. וגם אם כלי מסוים יישבר או ייגנב, יש לבנות חדש כפי שהיה. הרמב"ן¹⁵ הקשה על דברי רש"י הללו:

ולא ידעתי שיהיה זה אמת שיתחייב שלמה לעשות כלי בית עולמים כתבנית אלו. ומזבח הנחשת עשה שלמה עשרים אמה אורך ועשרים רחב (דבה"ב ד:א). לדברי הרמב"ן, מעשיו של שלמה המלך בבניין המקדש הראשון מוכיחים את ההפך: מזבח הנחושת שבנה משה רבנו היה חמש אמות על חמש אמות,¹⁶ ואילו מזבח הנחושת ששלמה המלך בנה היה עשרים אמה על עשרים אמה. ניתן לציין שינויים נוספים בכלי המקדש לעומת כלי המשכן: שלמה המלך בנה שני כרובים גדולים שהיו על קרקע המקדש,¹⁷ הוא העמיד עשרה כיורים¹⁸ ובנה עשר מנורות.¹⁹ שבי ציון של ימי הבית השני הגדילו את מידות המזבח שבנה שלמה המלך²⁰ ועוד.

הרמב"ן מפרש שלא כרש"י את הפסוק בפרשתנו:

ועל דרך הפשט אין צורך לכל זה. אבל בא הכפל לחזוק וזרוז. אמר: "ועשו לי מקדש" – בית וכלים כמקדש מלך ובית ממלכה (עמ' ז:ג). "ושכנתי בתוכם" – בבית ובכסא הכבוד אשר יעשו לי שם. "ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן" הזה אשר אמרתי שאשכון בו בתוכם "ואת תבנית כל כליו". וכפל "וכן תעשו" כולכם בזריזות וחריצות, והוא כהכפל "ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו" (שם' לט:לב), כי מפני שהיא צוה אמר "וכן תעשו".

כפל המילים הוא לשם חיזוק וזירוז בבניית המשכן במדבר ותו לא.

וכן תעשו – לדורות – על פי אשר אני מראה

הרב משה סופר (חת"ם סופר) עסק אף הוא בדברי רש"י והרמב"ן הללו והציע הסבר משלו. כך הוא כתב לחותנו, ר' עקיבא איגר:

והיה נראה לי דהיינו דכתיב: "ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו וכן תעשו" (שם' כה:ט)... ולפענ"ד דקאי אהתחלת הקרא: "ככל אשר אני מראה אותך" עתה, כן תעשו לדורות על פי אשר אני מראה. בכל בנין ובנין אראה איך יעשה זה משונה

¹³ שם' כה:ח-ט.

¹⁴ שם, ט.

¹⁵ שם.

¹⁶ שמות כז:א.

¹⁷ מל"א ו:כג-כט.

¹⁸ שם ז:לח-לט.

¹⁹ שם, מט. וכן, הרב מאיר שמחה הכהן מדווינסק (משך חכמה, שם' כז:כ) הסביר מדוע בנה שלמה המלך עוד עשר מנורות.

²⁰ משנה, מידות ג, א.

מזה. אם כן הרי העיד הקב"ה מתחלה שישכיל בכתב מידו לנביאיו, ואין כאן דבר שחידשו נביאיו נגד דין תורה.²¹⁹

החת"ם סופר רומז בדבריו לפסוק "הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל כל מלאכות התבנית",²²¹⁰ שאותו אומר דוד המלך לשלמה בנו לאחר שהוא מתאר בפניו את מבנה בית המקדש וכליו ואת כל מה שהכין לבניית הבית. המסר לשלמה המלך הוא שכל תכנית הבנייה נמסרה לו מאת ה' ובכתב.

מדרש חז"ל מתאר מסירה של מגילה שעברה מדור לדור, ובה נאמר כיצד יראה כל בית וכנראה גם כליו:

"ועתה התיצבו ואשפטה אתכם" (שמו"א יב:ז). רבי ירמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק: מגלת בית המקדש שמסר הקדוש ברוך הוא למשה – בעמידה. הדא הוא דכתיב: "ואתה פה עמוד עמדי" (דב' ה:כח).

עמד משה ומסרה ליהושע – בעמידה, הדא הוא דכתיב "קרא את יהושע והתיצבו" (דב' לא:ד).

עמד יהושע ומסרה לזקנים – בעמידה, הדא הוא דכתיב "ויאסוף יהושע את כל שבטי ישראל שכמה...ויתיצבו לפני הא-להים" (יה' כד:א).

עמדו זקנים ומסרו לנביאים – בעמידה, הדא הוא דכתיב: "ועתה התיצבו ואשפטה אתכם" (שמו"א יב:ז).

עמדו נביאים ומסרו לדוד – בעמידה, ולית לה קריה [=אין לזה הוכחה מפסוק] עמד דוד ומסרה לשלמה בנו – בעמידה "ואתה ה' חנני והקימני ואשלמה להם" (תה' מא:יא).

"הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל": "הכל בכתב" מלמד שנתנה במסורת. "עלי השכיל" מלמד שנתנה ברוח הקודש.²³¹¹

דרשה בנוסח אחר על פסוק זה מלמדת שאפשר גם לדרוש ולהעמיק בכתוב באותה מגילה ולשנות את המבנה:

ר' ירמיה בשם ר' שמואל בר רב יצחק: מגילה שמסר שמואל לדוד, ניתנה להידרש. מה טעמא? "הכל בכתב" זו המסורת. "מיד ה'" זו רוח הקדש. "עלי השכיל" מיכן שניתנה להידרש.²⁴¹²

דברי המדרש מזכירים את המשנה הפותחת את פרקי אבות על אודות מסירת התורה ממשה דרך הזקנים והנביאים עד אנשי כנסת הגדולה. אלא שבמדרש מדובר על מסירת מבנה המקדש עם אפשרות לשינויים והתאמות בהתאם לצורך. צו התורה "וכן תעשו" לדורות דורש התחשבות וראיה מעמיקה בצורך לשנות ולהתאים את מבנה הבית למצב ולמציאות הנתונה בכל פעם. בית שני היה שונה מהבית הראשון, ושטח המזבח הוגדל בשל הצרכים הייחודיים של התקופה.²⁵¹³ הבית הראשון והשני שונים מהמשכן, ואף יש שונות בין הבתים. וכתב הרמב"ם:

בנין שבנה שלמה כבר מפורש במלכים, וכן בנין העתיד ליבנות אף על פי שהוא כתוב ביחזקאל אינו מפורש ומבואר. ואנשי בית שני כשבנו בימי עזרא בנוהו כבנין שלמה, ומעין דברים המפורשים ביחזקאל.²⁶¹⁴

²¹⁹ הרב משה סופר, **שו"ת חתם סופר**, יורה דעה סימן רלו.

²²⁰ דבה"א כח:ט.

²²¹ **מדרש שמואל** (בובר) פרשה טו, ג.

²²⁴ תלמוד ירושלמי מגילה א: א, ע ע"א.

²²⁵ בבלי זבחים סא ע"ב.

²²⁶ רמב"ם הל' בית הבחירה א, ד.

לדברי הרב ר' יום טוב ליפמן הלר, מבנה הבית השלישי כתוב בספר יחזקאל, אלא שיש קושי רב להבין את הכתוב. לעתיד לבא יעזרו הבונים בידוע על מבנה הבית השני וישכילו בהבנת הפסוקים ביחזקאל:

וכן אנחנו כשנזכה לבנות בנין העתיד יגלה הקב"ה עינינו ומלאה הארץ דעה את ה' ולהבין הסתום בדברי יחזקאל ונבנהו. אבל מכל מקום צריך לסיפור בית שני, שכן רוב ועקרי הבנין מיוסדים בתכנית ה' אשר השכיל לדוד ולא ימוט. אלא מה שיזכנו הא-ל יתברך לדרוש עוד מהמקראות מצורף לזה שע"י הסיפור הזה של בית שני אנו יכולים להבין ולדרוש בבנין יחזקאל. ואילו לא היה זה הסיפור נכתב בספר לא מצאנו ידינו ורגלנו באותו בנין העתיד שיבנה במהרה בימינו.²⁷15

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
כתובת המייל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
יש לשמור על קדושת העלון